

BIKFALVI FALKA SÁMUELIG, aki a XIX. század elején az egyetemi nyomda szép betűit készítette. SZENTKÚTY méltó módon részletesebben foglalkozik FALKA személyével és a magyar betűművészet terén elért eredményeivel.

Az említett első hazai mintakönyvünkön kívül, 1770-től 1824-ig terjedő időből, SZENTKÚTY 12 nyomdánk mintakönyvét ismerteti. Időrendben ezek a következők: LANDERER JÁNOS MIHÁLY 1770. évi pozsonyi, ÖZV. LANDERERNÉ 1770. évi budai, a jezsuiták 1773. évi nagyszombati, az ENGEL-nyomda 1773. évi pécsi, PATZKO FERENC 1777. évi pozsonyi, WEBER SIMON 1783. évi pozsonyi, MÜHLSTEFFEN 1787. évi nagyszombati, ODERLITZKY 1782. évi pozsonyi, ZOCHER ANTAL 1795. évi pozsonyi, az egyetemi nyomda 1814. évi budai, ZOCHER ANTAL 1817. évi pesti és az egyetemi nyomda 1824. évi budai mintakönyvét.

SZENTKÚTY gondosan összevetette ezeket a mintakönyveket. Jeles munkája rendkívül tanulságos és eredményét tekintve abban csúcsondodik ki, hogy hazai nyomdáinkat betűkkel főként a Habsburg-monarchia területén egyedül privilégiummal bíró bécsi TRATTNER s részben ezt a privilégiumot megkerülő nagyszombati jezsuita, illetőleg a későbbi egyetemi nyomda látja el. A nagyszombati nyomda azonban nemcsak azáltal játssza ki TRATTNER privilégiumát, hogy betűket és cifrákat ad el hazai nyomdáknak, hanem TRATTNEREN kívül más, eddig még kiderítetlen külföldi nyomdáktól is vásárol matricákat.

A nyomdai szédhető cifrák történetét SZENTKÚTY munkája végén külön fejezetben tárgyalja. Amint a betűművészet terén, éppúgy a cifrák terén sem teremtett a magyar könyvnyomdászat ebben az időben sajátosan magyar stílust. Élt a megszokott, nemzetközi díszítőformákkal, illetőleg azok korszerű változataival úgy, amint ezt készen kapta. Hazai elterjedésük útja SZENTKÚTY megállapítása szerint a betűkével azonos.

Kár, hogy SZENTKÚTY munkája az ismertetett mintakönyvekből csak egy-egy oldalnyit nyújt illusztrációképen. A BIBLIOPHIL TÁRSASÁG, amely SZENTKÚTY művét igen költséges, szép formában kiadta (a kiállításért a gyomai KNER-nyomdát illeti a dícséret), azzal tett volna igazán nagyszerű szolgálatot a magyar nyomdászat- és könyvtörténet kutatóinak, ha a nehezen hozzáférhető, egyetlen példányban fennmaradt mintakönyveket egészükben, pontos hasonmásban mellékelte volna. Így SZENTKÚTY könyvében értékes leírásai és eredményei ellenére is bizonyos ürt érzünk, amelyet éppen a mintakönyvek hasonmás-kiadásának elmaradása ébreszt bennünk.

VARJAS BÉLA.

Diermanse, P. J. J.: *Renout van Montalbaen. Uitgegeven en toegelicht door —. Inleiding en Teksten.* Leiden, E. J. Brill, 1939. (20* + 331 + [1] lap, 5 tábla.) Mellékletként vitatételek: STELLINGEN [4].

Kevesen tudják, hogy a németalföldi szépirodalom egyik legrégebb emléke a jelen század első éveiben Kőszegen került napfényre és onnan a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának kéziratárába. Ezért a Magyar Könyvszemle olvasóit bizonyára érdekelni fogja, hogy a fenti című könyv, többek között ennek a „Kőszegi Töredék”-nek¹ az összes korszerű műszaki vívmányok felhasználásával eszközölt gondos filológiai kiadását is adja.

A németalföldi szépirodalom tudvalevőleg a XIII. század közepén kezdett kialakulni. Világi tárgyú termékeiből csupán töredékek maradtak fenn, majdnem mind francia verses regények fordításai. Ez emlékek közül a legerjedelmesebbek és legfontosabbak a RENAUD DE MONTANBANRól szóló chanson középalnémet, illetőleg középnémetalföldi nyelvre való fordításainak töredékei. A szóbanforgó könyv az első része egy ezekről szóló nagyobb tanulmánynak és bevezetésképpen a fennmaradt töredékek ismertetését, majd szövegüknek mintaszerűen gondos filológiai kiadását tartalmazza. A szép kiállítású kötet a szerző doktori értekezése.

A költemény terjedelmét és teljes tartalmát egy későbbi felnémet fordításból ismerhetjük meg. A töredékekben fennmaradt németalföldi szöveg ennek körülbelül csak egyhatod része: kereken 2500 sor. Ebből a legnagyobb rész (2009 sor) Berlinben van 10 pergamenlevélen és két nagyobb (kereken 600 soros), meg négy kisebb (kereken 200 soros) töredékre oszlik. A 10 levélen lévő 2—2 hasábos szöveg három különböző kéz írása, de kétségtelenül ugyanegy könyvből való és aránylag jó fenntartású. Terjedelemre ezután a *KT* következik 320 sorral egy belső, vagyis a füzet közepét alkotó, kettős pergamenlevélen. Majd 132 egymásután következő verssorból 86, amelyek többnyire csonkán, könyvtáblából kifejtett nyolc pergamenszeleten kerültek napfényre Rigában. (A szövegkiadás az értelem kedvéért itt a fenn nem maradt közbeeső versekre is kiterjed, míg a nagyobb töredékek között prózával hidalja át a tartalmat.) Végül 80 sort tartalmazott két összeálló pergamenszelet. Ezek egy kéthasábos kódexlap aljáról vágattak le és valamelyik löweni könyvtár egyik könyvéből kerültek elő, de a szerzőnek nem sikerült megtalálni őket. Nem lehetetlen, hogy Löwen 1914. augusztusi égésénél elpusztultak. Szerencsére ennek a kis töredéknek 1903-ban történt kiadása korszerűbb és megbízhatóbb, mint a többieké.

A szövegek közül az írás után ítélve a rigai szeletkéken fennmaradt töredék a legrégebb. Ennek korát a leghivatottabb németalföldi írásismerő a XIII. század második felére teszi. Ezután a *KT* jön a

¹ Ez a magyar megjelölés a németalföldi könyv 26. lapján is olvasható. Rövidítve ezentúl: *KT*.

XIV. század elejéről, de mindenesetre az 1330. előtti évekből. Legkésőbbiek az 1340—60. közötti évekből eredő berlini töredékek, míg az elveszett vagy lappangó löweni töredék közelebbi koráról a szerző nem tudott szakvéleményt szerezni, csak kiadóját idézheti, aki XIV. századbelinek mondja.

A bennünket közelebről érdeklő *KT*-nek történetére, siralmas állapotának leírására és verseléstörténeti jelentőségének méltatására vonatkozólag ROETHENEK a *Zschr. f. D. Altertum und D. Lit.*, 48. köt., 129—146. lapjain (1904 recte: 1906) megjelent „*Günser Bruchstück des mnl. Renout von Montalbaen*“ című dolgozatára és ennek az *Egypt. Phil. Közl.*, 31. köt., 68—71. lapjain (1907) BLEYER által adott bő ismertetésére utalhatok. Ezekhez csak az a megjegyezni valóm van, hogy a szóbanforgó pergamen nem egyszerű „aktafedél“ (*Aktendeckel*) volt, hanem az 1595—1603. évekből való városi jegyzőkönyvek kötéstáblájának borítóanyaga.² Továbbá hozzá kell tennem, hogy Köszeg város képviselőtestülete 1907. május 2-án kelt 1218. számú határozatával a *KT*-et a Magyar Nemzeti Múzeum számára „a tulajdonjog fenntartásával örök megőrzés végett“ átengedte. Jelenleg tehát az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárában van és kétféle jelzést visel: „*Cod. Germ. Med. Aevi 50.*“, továbbá „*Fol. Germ. 1215.*“.

Itt főleg az a célom, hogy DIERMANSZENEK e töredékkel kapcsolatos munkásságát ismertessem. Rossz állapotánál fogva ugyanis ez a szöveg adott neki legtöbb dolgot, de ez is jutalmazta fáradságát a legtöbb új megállapítással és helyesbítéssel. A lekopott, elfakult, vagy vastagon átírt sorok kibetűzésére valóságos filológiai detektívmunkát végzett. Ez egyszerű eszközökkel, villanyfényvel való közvetlen közelből való megvilágítással, kezdődött a hágai magyar követségen, ahova 1925-ben futár vitte el egy napra a kéziratot. Majd 1931 novemberében hosszabb időre kölcsön kapta és 1932. februárban szülővárosában, s'Gravenhageben a rendőrség daktiloszkópiái és fényképészeti osztályán elemző kvarclámpával vizsgálhatta. E lámpa ibolyántúli sugarainak hatása

² Az 1583—1693. évekből való városi jegyzőkönyvek közül a legtöbb kódexlapokba vagy oklevelek pergamenjébe van kötve. Egy latin egyháztörténeti munka lapjain kívül a többi mind misekönyvekből vagy bibliákból való és egyik gyönyörű aranyozott és festett kezdőbetűkkel ékeskedik. Néhai AUGUSZT JÁNOS városi főjegyző és levéltáros érdeme, hogy felismerte a latin szövegek között a régi németnyelvűt és illetékes kezekbe, Berlinbe juttatta. Ezt a pergamenívet a könyvkötő visszajára hajtogatva használta fel. Tehát a belső lapok (a mai helyes hajtogatás szerint számozva: Iv és Iir) az erősen megviseltek, míg a külső oldalakat (Ir és Iiv) a ráragasztott vastag papiros meglehetősen megvédte.

alatt sötét szobában a szerves anyagok, mint a pergamen, világítanak és rajta a betűk vagy nyomaik többé-kevésbé sötéten maradnak. A jobb állapotban lévő I^r és II^v oldalaknál ez már majdnem végleges eredményre vezetett, csak egy kétes *n*-betűt sikerült utóbb még biztosá tenni. A kötés külső oldalát képező lapokon azonban csak úgy juthatott lényegesen előbbre, hogy fényképeket csináltatott róluk a delfti műegyetem fényképészeti laboratóriumában közönséges (látható) fény-sugarakon kívül ibolyántúli (*uv*) és vörösinneni (*ir*) sugarakkal is és végül elküldette a *KT*-et Beuronba, ahol a Bencés Főapátságnak Palimpsest-Intézete van. Itt az Országos Széchényi-Könyvtár előzetes engedélye alapján leáztatták róla a könyvkötőtáblák még rajt maradt papírmaradványait, visszahajtogatták eredeti állapotába, szakadásait kifoltozták, szóval szakszerűen helyrehozták. A fűrésztés által a betűk festékanyagának egy része is lejött ugyan, de a fényképezéssel mégis jobban olvasható eredményeket lehetett elérni. Érdemes talán még fel- említeni, hogy a fűrésztés és szárítás következtében a pergamenív mé- retei megkisebbedtek: a magassága 370 mm-ről 362—366-ra zsugoro- rodott, az oldalankinti szélessége pedig 247 mm-ről 242-re. Beuron- ban nemcsak ú. n. Palimpsest-felvételeket készítettek az egyes oldalak- ról, hanem a legrosszabbul olvasható oldalról az *uv*. és *ir*. sugarakon kívül még hatórás fluorescencia-felvételt és ú. n. differenciál-felvé- telt is. Utóbbinál lehetőleg erős, 1000 gyertyafényű lámpával meg- világítva igyekeztek minél nagyobb különbséget előidézni az iratanyag (pergamen) és a tinta között. E fényképek közül a delfti másolatai az Országos Széchényi-Könyvtárban, a beuroniaké pedig itt és (ki- vevén a fluorescencia-felvételt) a Kőszegi Múzeumban is megvan- nak. Érdekes, hogy az *ir*-felvétel másolatán egyes soroknál a betűk sötét alapon fehéren jelennek meg ott, ahol közönséges megvilágítás- nál semmi sem olvasható. Ezzel a fényképanyaggal, főleg pedig a delfti fényképek negatívjainak erős átvilágításával igen sok bizonytalansá- got lehetett megszüntetni, sőt a legelmosódottabbak közül is egyes sorokat teljesen ki lehetett betűzni, anélkül természetesen, hogy minden olvashatóvá vált volna. Szerző „minden fölött álló dícsérettel“ adózik néhai JAKUBOVICH EMIL nagyvonalúságának, hogy ismételten hosszabb időre is kölcsön adta a kéziratot és minden felhatalmazást megadott, ami szükséges volt, hogy az összes korszerű vívmányokat igénybe vehesse.

Az összes töredékek szövegének kiadása a legszigorúbb konzerva- tív elvek szerint történt. Azokat a részeket, amelyek nem voltak két- ségtelen biztonsággal olvashatók, kerek zárójellekbe: () foglalta, meg- jegyezvén, hogy ezek mind kevésbé kétesek, mint az eddigi kiadások

esetleges eltérései. A hiányzó, vagy olvashatatlanak talált részletek más szöveg alapján történt kiegészítéseit szögletes zárójelekkel: [] jelölte meg. A másolók által használt rövidítéseket mind feloldotta és ezeket a feloldásokat kurzív betűkkel szedette. Végül < > jelek közé foglalta azokat a szavakat, amelyekben a másoló nyilvánvalóan megállapítható hibáját vagy változtatását ismerte fel és a helyes szöveget közli, de itt is a sorok alatti jegyzetben pontosan megadja, hogy az eredetiben mi áll.

A verses szöveg mindenkor a páros számozású oldalakon foglal helyet és mellette kétoldalt számok utalnak a felnémet nyelven fennmaradt teljes éposz megfelelő soraira, valamint az illető töredék előző kiadásának sorszámozására; a szemben fekvő páratlan számú oldalon pedig egy 1508-ban, Leydenben, németalföldi nyelven megjelent népirat (*Volksboek*) prózai szövegét állítja azonos számozás mellett párhuzamba az általa megállapított szövegekkel.

A *KT*-nél (nála: *Fragm. 7.*) ezenkívül a jegyzetek alatt még közli a verssoroknak „fércrímektől“ (*laprijmen*) és német elemektől megtisztított szövegét és pontosan megállapíthatóvá teszi ennek asszonanciákban való gazdagságát. ROETHE túlzott becslésével szemben („*ein gutes Drittel*“) így kiderül, hogy 160 verspár között eredetileg 38 végződött asszonanciával, tehát csak „majdnem egy negyedrészt“. Ez is azonban feltűnő a berlini 1000 verspár kétszázalékon aluli asszonancia-mennyiségéhez képest és arra enged következtetni, hogy a *Kőszegi Töredék* alapjául egy jóval ősbib fordítás szolgált, mint amilyen alapján a berlini készült. Hogy ilyen ősbib szöveg létezett, arra már a felnémet verses szövegnek és a népirat prózai szövegének a négy különböző eredetű kéziratos maradvánnyal való feltűnő párhuzamosságából is lehet következtetni, ami csak egy közös ősi forrással magyarázható. Nem lehetetlen, hogy a rigai szeletkéken fennmaradt versek éppen ennek a közös forrásnak a maradványai, amit a szerző a *KT* szövegének „visszaállításával“ lehetőleg megközelíteni próbál.

A kőszegiek hálás örömmel vehetik tudomásul, hogy a németalföldi filológia egy buzgó munkása, jóemlékű néhai AUGUSZT JÁNOS felfedezését milyen kitüntető figyelemben részesítette és semmi költséget és fáradságot nem kímélt, hogy annak szövegét, fontosságának megfelelően, a lehető legnagyobb hitelességgel megállapítsa. E gondos és lelkiismeretes filológiai munka után érdeklődéssel várhatjuk a most kiadott szövegekre támaszkodó további vizsgálatainak eredményeit, amelyek bizonyára még jobban ki fogják emelni a *KT* jelentőségét.

(Kőszeg.)

VISNYA ALADÁR.